

Hajlandó csupán a természetes jogérzék alkotását, valamiféle, a tételes joggal átitatott „*ius gentium*”-ot látni benne. De Solmi igazát sem vonja kétségbe, ki a középkor második felének olasz kommunális jogát eredezteti innét (*Solmi: Le associazioni in Italia avanti le origini del Comune. Modena, 1898*).

Calasso — mindent összevéve — ezt a kontinuitást hajlandó elfogadni, de a „túlélés” vagy „továbbélés” német jogtörténeti koncepcióját egyszer s mindenkorra törlendőnek tartja.

MEZEY LÁSZLÓ

A. STEINWENTNER:

DAS FORTLEBEN DER RÖMISCHEN INSTITUTIONEN IM MITTELALTER

(Rel. VI. Suppl. 547—559. 1.)

A gráci Steinwentner előadásában a római institúciók, jogi intézmények továbbélésének problémájával, illetőleg a probléma megoldásának módszerbeli kérdéseivel foglalkozik. A módszer megállapításának első és igen lényeges mozzanata általában a probléma alkotó fogalmak tisztázása. Steinwentner az *institutio*, a *rómaiság* és a *továbbélés* fégalmainak pontos tartalmát igyekszik megállapítani.

Institutio-n szigorúan elhatárolva csak a jogintézményeket érti, mégpedig nem csupán azokat, amelyek a társadalom életének — különféle apparátusok útján történő — megszervezésével vannak kapcsolatban, hanem olyan jogi normák csoportosításait is, amelyek nélkül egy társadalmi vagy gazdasági történelmi folyamat szabályozása, azaz egy állam vagy társadalom létele elképzelhetetlen.

Természetesen az institúciók közül nem egy olyan, amely a középkor germán királyságaiban a legkülönbözőbb vonatkozásokban feltűnik, valójában nem a tételes jogból vezethető le. Azaz egy-egy ilyen jogintézmény megjelenése különféle korokban és különféle helyen nem a római jog ismeretét és használatát bizonyítja, hanem csak a gazdasági és társadalmi, művelődési és vallási körülmények azonosságát, amelyek között azonos vagy hasonló jogi aktusok azonos hatással jönnek létre. Steinwentner ilyen vonatkozásban hivatkozik a stipulációra, a verbalis és literalis contractusra, vagy egy kolostor-alapításra, oblatiónak azonos vagy hasonló jogi formulák közt megtörténetére. Másik példaként említi, hogy tisztán terminológiai rokonság még nem bizonyíték történeti összefüggésre, az institúciók továbbélésére. Így a római *precarium* és a koraközépkori *precaria* a hangzásbeli közeli kapcsolaton túl csak igen halvány tartalmi analógiát mutat.

Nem kevésbé kell ügyelni arra, hogy a római jog formális érvényének, ami a római jogi és törvényszövegek, főképp pedig a Codex másolásában megmutatkozik, túlságos jelentőséget tulajdonítani nem szabad. Megállapítható ugyanis, hogy a *Lex Romana Burgundionum* és barbár római törvény-társainak római joganyaga nem a Justinianus-féle kodifikációból vált ismertté, hanem a római vulgáris jogból. A középkor első századaiban a klasszikus Digesták a római jogi iskolákon kívül rendszeresen soha, és alkalomszerűen is csak igen ritkán nyerhettek alkalmazást.

A másik tisztázandó fogalom a *római institúciók rómaiságának* kérdése. Véleménye szerint a jogra vonatkozólag a „római” jelző nem lehet azonos a „latin”-nal. Ez azt jelenti, hogy a római jogintézmények vizsgálata nem szorítkozhat kizárólag a latin Nyugatra. A római jog például Egyiptomban még az arab hódítás első évszázadaiban is érvényben maradt egyes lényeges, természetesen nem közjogi elemeiben, mint a meghódított romanizált vagy hellenizált koptoknak és a hellén kolóniáknak külön joga. Ugyanígy kétségtelen, hogy a többi keleti provinciában is a római jog helyi sajátosságokkal bővülve, vagy azok által szűkítve, hosszú ideig meg tudta őrizni érvényét bizánci és barbár uralom alatt egyaránt. Steinwentner felhívja egyébként a figyelmet arra is, hogy a iustinianusi jog is voltaképpen a klasszikus római jognak keleti köntösbe öltöztetése. Ez a nézet, mely különben nem kizárólagosan az övé, sok tekintetben problematikusnak látszik.

Az eddig elmondottak a római birodalmi jogra vonatkoznak általában, azaz a birodalom egész területén — bizonyos módosításokkal — érvényben volt jogi intézményekre. Ezek mellett azonban figyelembe kell venni az egyes provinciák sajátos népi jogát, különösen a Nyugaton a vulgáris római jog történetének adatait is. Ugyancsak ide sorozható az egyház szerepe a római jog megőrzésében és átörökítésében.

Harmadiknak a *továbbélés fogalmának* tisztázását látja szükségesnek. A továbbélés, mint Calasso előadásából láthattuk, jellegzetesen német jogtörténeti kategória, melyet azonban a gráci professzor már csak lényeges fenntartásokkal tart érvényesíthetőnek. Nevezetesen a továbbélést semmiképpen sem tartja a római jog egészére alkalmazhatónak, és valahogyan úgy képzei el, hogy a római jog egyes elemei váltakozva el-, majd ismét feltűnnek a koraközépkornak, a feudális Európa kialakulásának századai-ban. Ennek következtében a továbbélés egyáltalában nem állhat ellentétben a receptio történelmi tényével. Ami azt jelenti, hogy a továbbélés csak parciálisan, sporadikusan fogadható el, és a birodalom egész területére általános érvénnyel bíró jelenségnek egyáltalában nem tekinthető. Az erre vonatkozó vizsgálatok köréből azonban szerinte ki kell zárni az olyan, mint mondja, önkényes jelenségeket, mint Cola di Rienzo XIV. századi kísérletét, a Lex de imperio Vespasiani felújítását, a római nép felségjogainak biztosítása érdekében. És bármennyire pesszimistának tartja Besta „persistenza”-elméletét, igen szükségesnek látja, hogy az eddiginél behatóbb kutatás tárgyát képezze a birodalmi, provinciális és népi jog, valamint a korai egyházjog is. Mindezeket a kutatásokat még területileg is jobban kell differenciálni. Itáliát, a nyugat-gót és meroving birodalom területeit, de ugyanúgy a kelet-római birodalmat, a szláv népek által lakott hajdani római jog-területeket, valamint Egyiptomot is ilyen szempontból ismételtelen és részletesen vizsgálat alá kell venni. A középkori jogi kultúra sok kérdésének tisztázását csak ezektől a vizsgálatoktól lehet várni.

MEZEY LÁSZLÓ

E. EWIG :

DAS FORTLEBEN RÖMISCHER INSTITUTIONEN IN GALLIEN UND GERMANIEN

(Rel. VI. Suppl. 561—598. 1.)

Germania és Gallia viszonya a római jogi institutiókhöz csak úgy tárgyalható egységben, ha a politikai egységüket jelentő meroving birodalom történeti keretei között maradunk. Ewig e hajdani római provinciákkal kapcsolatban nem a római jog egészének továbbélő érvényéről, hanem csak egyes, a birodalmi jog által szabályozott tisztségek, hivatalok új politikai és — tegyük hozzá — társadalmi keretek közötti felbuklásáról szól.

Bár kétségtelen, hogy a meroving királyság megszervezésében a galliai és germániai, de főként az előbbi római vagy romanizált szenátor-nemesség elég tevékenyen részt vett, a meroving királyi udvar hivatalai között a római központi hivatalokból egyet sem találunk. Mint Ewig is megállapítja, a meroving udvar méltóságai az ógermán házi tisztségekből eredeztethetők. Bizonyosan római eredetű a kancellária.

A germán királyok kancelláriája azonban nem a császári hivatal mintájára alakult ki, hanem a helytartókéét utánozta. A peres eljárás és ítélelhozatali formula, a *Placita* sem a római bírósági jegyzőkönyvek, hanem zsinati akták hatását mutatja. Ezzel szemben az oklevél bizonyító erejéről kialakult felfogás germán eredetű. A *Corroboratio* mindenestre ekkor alakul ki, római oklevelekben nyoma sincs.

Ewig azonban — úgy látszik — nem a meroving központi hivatalok és méltóságok rómaiságában látja a voltaképpeni problémát, hanem a római provinciális tisztségek átvételében és átformálásában. Ilyen vonatkozásban elsőnek az egyik legfontosabb későrómai állami hivatal, helyesebben tisztségviselő, a *comes civitatis* jön számításba. A római *comes* (a *civitas*, vagyis erődített hely parancsnoka) a Merovingoknál közigazgatási főtisztségviselővé lesz. Joghatósága eleinte ugyan csak a letelepített kiszolgált katonák („*laeti*”) coloniáira terjed ki, később az egész, provinciává alakuló *civitasra*, beleértve a királyi birtokokat is.

A *comes* katonai előjárója a *dux*. A római *duxok* a határtartományok katonai parancsnokai voltak. A Merovingoknál is kezdetben ilyen a jellegük, később egy-egy katonai terület parancsnokságát kapják meg. Több *comes* állott ugyan alattuk, de azért a *ducatu*s külön nagyobb igazgatási egységgé, tartományná már csak azért sem fejlődhetett, mert a *dux* — a *comes*szel ellentétben — sohasem lett közigazgatási funkcionárius.

A meroving gazdasági tisztségviselő a *domesticus* volt. Közvetlen folytatója-e a római procuratornak, bizonytalan.